

## ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

**ГАРГАТ-УКРАЇНЧУК О. М.** - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та криминології Івано-Франківського інституту «Одеська юридична академія»

**ORCID: 0000-0002-1974-1226**

**ЮРЧИШИН Н. Г.** - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного, адміністративного та конституційного права Івано-Франківського інституту «Одеська юридична академія»

**ORCID: 0000-0001-7110-5369**

**DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2026.1.2>**

У статті досліджено актуальні питання захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Ця проблематика є однією з найважливіших складових сучасного міжнародного та національного права. В Україні, в умовах повномасштабної війни, реалізація механізму захисту прав дитини є ускладненою. Мільйони українських дітей щоденно перебувають під загрозою. Діти стали свідками руйнувань, проявів агресії та насильства, втрачають домівки, близьких людей, стають внутрішньо переміщеними особами або вимушено виїхали за кордон.

Проаналізовано наукові позиції щодо трактування понять «права дитини», «система прав дитини» та розкрито їх зміст. Права дитини – це можливості дитини, визнані в міжнародному праві та національному законодавстві, які зумовлені певними фізичними і психологічними особливостями її розвитку, ґрунтуються на принципах природного права, гарантуються державою та іншими суб'єктами права й мають особливий механізм реалізації та захисту. Система прав дитини є складовою частиною прав людини, основоположні права дітей за своїм змістом загалом не відрізняються від прав повнолітніх осіб, проте в процесі реалізації у конкретних правовідносинах виявляються певні ознаки цих прав, що відділяють їх від інших прав людини.

Досліджено проблемні аспекти, які потребують інституційного та законодавчого врегу-

лювання, зокрема: евакуацію та переміщення дітей, надання медичних послуг, забезпечення освітою, надання матеріальної підтримки, надання юридичних консультацій.

Ключові слова: права дитини, система прав дитини, воєнний стан, захист прав дитини в умовах воєнного стану, міжнародні стандарти захисту прав дітей в умовах воєнного стану.

### Постановка проблеми

Захист прав дитини є однією з найважливіших складових сучасного міжнародного та національного права. В Україні, в умовах повномасштабної війни, реалізація механізму захисту прав дитини є ускладненою. Мільйони українських дітей щоденно перебувають під загрозою. Діти стали свідками руйнувань, проявів агресії та насильства, втрачають домівки, близьких людей, стають внутрішньо переміщеними особами або вимушено виїхали за кордон.

За офіційною інформацією ювенальних прокурорів, станом на початок червня 2025 року в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії російської федерації загинула 631 дитина, ще понад 1975 – отримали поранення різного ступеня тяжкості. Найбільше дітей постраждало в таких областях: Донецькій – 646, Харківській – 495, Херсонській – 214, Дніпропетровській – 242, Київській – 146, Запорізькій – 185, Миколаївській – 120, Сумській – 1421. Гро-

мадські організації зазначають, що кількість постраждалих від війни дітей зросла на 50 % у 2024 році в порівнянні з показниками 2023 року [1].

За час війни в нашій державі кожна без винятку українська дитина зазнала порушень законодавчо закріплених прав. Навіть якщо в дитини відсутні тілесні ушкодження, дитина не зазнала експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини, сексуального насилля, катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки чи покарання, має місце порушення її основних прав.

Хоч як би ми не хотіли цього усвідомлювати, кожен неповнолітній громадянин України внаслідок воєнної агресії російської федерації проти України зазнав порушень прав, закріплених у Конституції України та нормах міжнародного права, таких як: право на особисте життя та захист від посягання на нього, право на розвиток, здоров'я, турботу, право на відпочинок та на дозвілля, право на освіту і родину. Та це, на жаль, не весь перелік порушених прав. Тому тематика захисту прав дитини в умовах воєнного стану є актуальною та потребує практичного та теоретичного переосмислення.

#### **Аналіз останніх досліджень та публікацій**

Обрана тема дослідження знайшла своє відображення у працях таких науковців: М. Баймуратова, О. Барабаш, Ю. Барабаша, Ю. Бисаги, В. Борденюка, І. Жаровської, Є. Зозулі, О. Копиленка, Р. Матяшовської, В. Налуцишина, О. Омельчука, Н. Оніщенко, Н. Ортинської, Ю. Панейка, О. Петришина, В. Погорілка, П. Рабіновича, В. Репецького, О. Скрипнюка, Л. Ярмол та інших.

#### **Формулювання завдання**

Мета дослідження – розкрити питання теоретичних підходів поняття захисту прав дитини в умовах воєнного стану.

**Наукова новизна** полягає в юридичному осмисленні захисту прав дитини в умо-

вах воєнного стану та їх загальній характеристиці з точки зору юридичного підходу та практики застосування.

#### **Методологія дослідження**

Провідними підходами дослідження стали формально-логічний (догматичний) та юридичний методи наукового пізнання. При дослідженні особливостей поняття «захисту прав дитини в умовах воєнного стану», «права дитини» використовується як формально-логічний, так і юридичний метод наукового дослідження. За допомогою них виявляються закономірності та виводяться поняття. Формально-логічний (догматичний) метод полягає в логічній послідовності викладу міркувань, у дотриманні законів (тотожності, несуперечності, виключення третього, достатньої підстави) та правил формальної логіки.

#### **Виклад основних положень**

Відомим є той факт, що війна в нашій країні почалася не з моменту повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, а ще з анексії Криму та російської збройної агресії на Донбасі. На той час Україна не мала досконалої законодавчої та нормативно-правової бази в сфері захисту прав дітей в умовах існування збройного конфлікту та захоплення частини територій України. Зокрема, багато науковців, які вивчали питання захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту, на той час наголошували на тому, що держава насамперед має дотримуватися міжнародних стандартів захисту прав дітей в умовах війни. Зокрема, на їхню думку, необхідно: забезпечити ратифікацію Статуту Міжнародного кримінального суду та забезпечити внесення відповідних змін до Конституції України, а саме до статті 124; затвердити в законодавстві України норми, які чітко заборонятимуть вербування та використання в збройних конфліктах неповнолітніх дітей; внести зміни до Закону України «Про охорону дитинства», які повинні відповідати міжнародним стандартам.

Відтоді законодавство щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану значно удосконалилось, однак залишається

багато прогалин, які ще необхідно усувати шляхом прийняття та внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють окреслене питання. Проте, у ці тяжкі для нашої держави часи хотілося б відмітити успіхи нашої країни у сфері захисту прав дітей.

Аналізуючи питання захисту прав дитини в умовах воєнного стану, Л. Ярмол та А. Карпюк висловлюють думку, що права дитини – це можливості дитини, визнані в міжнародному праві та національному законодавстві, які зумовлені певними фізичними і психологічними особливостями її розвитку, ґрунтуються на принципах природного права, гарантуються державою та іншими суб'єктами права й мають особливий механізм реалізації та захисту. Водночас, науковці наголошують, що система прав дитини є складовою частиною прав людини, основоположні права дітей за своїм змістом загалом не відрізняються від прав повнолітніх осіб, проте в процесі реалізації в конкретних правовідносинах виявляються певні ознаки цих прав, що відділяють їх від інших прав людини [2, с. 98].

Як підкреслюють О. Г. Турченко та І. І. Пилипишина, збройні конфлікти негативно впливають на функціонування сім'ї загалом, та особливо на забезпечення основних потреб дитини, її розвиток та психологічний стан. Посилаючись на дані Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ), науковці зазначають, що за останні десять років, у період збройних конфліктів, загинуло 2 мільйони дітей, 6 мільйонів залишилися без домівок, 12 мільйонів отримали поранення чи залишилися інвалідами, і щонайменше 300 тисяч дітей-солдат беруть участь у понад 30-ти конфліктах [3].

У контексті розглядуваної проблематики слід наголосити, що Україна дотримується міжнародних стандартів у галузі прав дитини, які закріплені в таких документах: Загальна декларація прав людини (1948 р.), Декларація прав дитини (1959 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.) [1].

Конвенція ООН про права дитини вважається міжнародною дитячою Конституцією і найбільш універсальним документом, який зобов'язує підписантів ви-

знавати та захищати права дітей, зокрема право на життя (стаття 6); охорону здоров'я (стаття 24); соціальне забезпечення (стаття 26); освіту (стаття 28); захист від усіх форм сексуальної експлуатації (стаття 34) тощо. Закріплені в Конвенції права слугують загальними принципами, на яких базуються закони більшості держав світу. Україна, ратифікувавши Конвенцію у 1991 році, працює над впровадженням її положень у національне законодавство.

Наразі права дитини в Україні закріплені в таких нормативно-правових актах: Конституція України [4], Цивільний кодекс України [5], Сімейний кодекс України [6], Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [7], Закон України «Про основні засади молодіжної політики» [8], Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» [9], Закон України «Про охорону дитинства» [10], якими визначено правовий статус дитини, її основні права та обов'язки.

Державна політика у сфері захисту прав дитини відображена також у Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки [11].

Окрім цього, захист прав дитини є завданням багатьох державних та громадських інституцій, серед яких основним органом є Державна служба України з питань дитинства та молоді, відповідно до законодавства, яка забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту прав дітей, соціальної підтримки сімей з дітьми, оздоровлення та відпочинку дітей, розвитку сімейних форм виховання та усиновлення. Діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики.

Захист прав дитини є одним із напрямів діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, повноваження якого закріплені в Конституції України та Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [12].

На захист прав дітей, надання допомоги сиротам, дітям-біженцям, дітям з осо-

бливими потребами спрямована діяльність низки громадських та благодійних організацій як вітчизняних, так і міжнародних, зокрема: Всеукраїнської фундації «Захист прав дітей»; Української мережі за права дитини; благодійного фонду «Право на захист»; благодійного фонду «Голоси дітей»; Всеукраїнської громадської організації «Магнолія»; міжнародної благодійної організації «Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка» тощо.

Більше того, життєво необхідну допомогу дітям і сім'ям, які постраждали через війну в Україні, надає ЮНІСЕФ – дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй, основна мета якого: сприяння покращенню життя дітей та молоді; забезпечення їхнього виживання, розвитку; захист прав дітей та участь у житті суспільства. ЮНІСЕФ в Україні реалізовує низку програм: Програма гуманітарної підтримки сімей з дітьми «Спільно», яка забезпечує дітей та їхні родини соціальними послугами та захистом; Програма «Кращий догляд для кожної дитини», яка передбачає розбудову системи безпечного та дбайливого догляду для всіх дітей України тощо. Водночас, передбачено реалізацію проектів підтримки дітей і батьків щодо безпеки, харчування, здоров'я, гігієни, освіти [1] тощо.

Із метою реалізації запланованих проектів та програм ЮНІСЕФ співпрацює з Кабінетом Міністрів України, місцевими органами влади, неурядовими організаціями, волонтерами та приватним сектором.

Важливим аспектом захисту дітей в умовах воєнного стану є весь спектр допомоги, який надається останнім. Найперше, допомога в евакуації та переміщені організована для дітей з найнебезпечніших зон до місць безпечного проживання. Наразі понад 900 тис. дітей стали ВПО, понад 2 млн дітей виїхали за межі України [1].

Медична допомога дітям включає як фізичне, так і психологічне відновлення. Разом з тим, освіта для дітей організована відповідно до законодавства, зокрема Закону України «Про освіту» [13], яким передбачено адаптацію освітнього процесу до умов війни, дистанційне навчання, створення безпечного освітнього середовища. Перед-

бачено надання матеріальної допомоги дітям – ВПО: безкоштовне харчування [14; 15], фінансова підтримка [16] тощо.

У цілому, цілком позитивно можна оцінити реалізовані заходи у сфері захисту прав дітей. Однак, доцільно зазначити, що нові виклики потребують комплексних, системних та узгоджених дій на всіх рівнях.

Юристи практики в контексті вищезгаданого виділяють проблемні аспекти, які потребують інституційного та законодавчого врегулювання, зокрема: евакуацію та переміщення, надання медичних послуг, забезпечення освітою, надання матеріальної підтримки, надання юридичних консультацій [17]:

- наявність великої кількості органів та інституцій, відповідальних за захист прав дітей, що призводить до дублювання функцій та компетенцій;

- недостатня координація дій між посадовими особами, державними установами різного підпорядкування, громадськими та міжнародними організаціями;

- недостатнє залучення організацій громадянського суспільства до процесу прийняття рішень;

- недосконалість механізмів зворотного зв'язку між організаціями громадянського суспільства і державними інституціями;

- непослідовність політики (через зміну кадрового складу профільних державних інституцій); відсутність аналізу зроблених напрацювань призводить до втрати інституційної пам'яті;

- проблеми кадрового забезпечення (нестача фахівців у державних установах, які працюють у сфері захисту дітей);

- обмежене фінансування державних програм і заходів у сфері захисту дітей;

- недостатній моніторинг законодавства щодо захисту прав дітей, який має передувати прийняттю законодавчих актів, внесенню до них змін, що призводить до неузгодженості та дублювання певних законодавчих положень.

У цьому зв'язку, в Україні існує потреба щодо:

- забезпечення системного моніторингу законодавства у сфері захисту прав дітей, що сприятиме підвищенню якості законо-

давчих актів, змін та доповнень, що вносяться;

– удосконалення механізмів моніторингу діяльності та звітності уповноважених посадових осіб щодо дотримання прав дітей в умовах війни;

– підвищення обізнаності дітей та батьків (інформування про права дітей та механізми їх захисту);

– посилення співпраці з міжнародними та вітчизняними громадськими організаціями (залучення цих організацій до надання допомоги та підтримки

дітей, процесу прийняття рішень; підсилення механізмів зворотного зв'язку);

– подальшого розвитку мережі кризових центрів та служб підтримки з надання психологічної допомоги, соціальних послуг та правового захисту дітям, які постраждали від війни.

### Висновки

В Україні в умовах повномасштабної війни реалізація механізму захисту прав дитини не повною мірою відповідає міжнародним стандартам, що пов'язано з особливими умовами – військовою агресією. Мільйони українських дітей щоденно перебувають під загрозою. Забезпечення прав дітей, як майбутнього України, попри всі виклики та загрози, є основою сучасної державної політики України, відображеною в нормативно-правових актах та інших документах Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, інших державних органів та органів місцевого самоврядування.

Разом із тим фахівці виділяють проблемні аспекти, які потребують інституційного та законодавчого врегулювання, зокрема: наявність великої кількості органів та інституцій, що призводить до дублювання функцій та компетенцій; недостатня координація дій між державними та громадськими організаціями; недостатнє залучення організацій громадянського суспільства до процесу прийняття рішень; проблеми кадрового забезпечення тощо.

На нашу думку, врахування пропозицій, спрямованих на розв'язання зазначених проблемних аспектів, сприяти-

ме удосконаленню державної політики у сфері захисту прав дітей в умовах війни, зокрема щодо: забезпечення системного моніторингу законодавства; удосконалення механізмів моніторингу діяльності та звітності уповноважених посадових осіб; підвищення обізнаності дітей та батьків; посилення співпраці з міжнародними та вітчизняними громадськими організаціями; розвитку мережі кризових центрів та служб підтримки з надання психологічної допомоги, соціальних послуг та правового захисту дітям.

### Література

1. Інформаційна довідка щодо захисту прав дітей в умовах воєнних дій в Україні. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33673.pdf>.

2. Ярмол Л., Карпюк А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2022. № 4 (36). С. 96-105.

3. Турченко О.Г., Пилипишина І.І. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/07/13.pdf>.

4. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/435-15#Text>.

6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2947-14#Text>.

7. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2558-14#Text>.

8. Про основні засади молодіжної політики : Закон України 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1414-20#Text>.

9. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України від 16 лис-

топада 2000 року № 2109-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>.

10. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

11. Стратегія забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки : Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2024 р. № 1201-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text>.

12. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text>.

13. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

14. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706- VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

15. Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 року № 305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2021-п#Text>.

16. Підтримка ВПО у 2025 році. Веб-сайт Асоціації міст України. URL: <https://auc.org.ua/novyna/pidtrymka-vpo-u2025-goc>.

17. Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 2 (38). С. 66–71. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/31656/12.pdf>.

**Yurchyshyn N. G.**

*candidate of legal sciences, associate professor of the department of international, constitutional and administrative law of the Ivano-Frankivsk institute*

*«Odesa Law Academy»*

*e-mail: nataliur1980@gmail.com*

#### **INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS HUMAN RIGHTS: THEORETICAL BASICS**

*The article examines topical issues of child rights protection in conditions of martial law. This issue is one of the most important components of modern international and national law. In Ukraine, in conditions of full-scale war; the implementation of the child rights protection mechanism is complicated. Millions of Ukrainian children are under daily threat. Children have witnessed destruction, aggression, and violence, lost their homes and loved ones, become internally displaced persons, or been forced to leave the country.*

*The scientific positions on the interpretation of the concepts of “children’s rights” and “children’s rights system” are analyzed and their content is revealed. Children’s rights are the opportunities of children recognized in international law and national legislation, which are determined by certain physical and psychological characteristics of their development, are based on the principles of natural law, are guaranteed by the state and other legal entities, and have a special mechanism for implementation and protection. The system of children’s rights is an integral part of human rights. The fundamental rights of children do not differ in content from the rights of adults, but in the process of implementation in specific legal relations, certain features of these rights emerge that distinguish them from other human rights.*

*The study examines problematic aspects that require institutional and legislative regulation, in particular: evacuation and relocation, provision of medical services, provision of education, provision of material support, and provision of legal advice.*

**Keywords:** *children’s rights, children’s rights system, martial law, protection of children’s rights under martial law, international standards for the protection of children’s rights under martial law.*